

**SINTETSKI RADOVI O SRPSKOHRVATSKOM
KNJIŽEVNOM JEZIKU OBJAVLJENI
U INOSTRANSTVU TOKOM
POSljednjeg DESETLJEĆA***

MILOŠ OKUKA

Filozofski fakultet, Sarajevo

UDK 308.61/.62-07.(—87)

Pregledni rad

Primljen: 20. aprila 1987.

Prihvaćen: 29. oktobra 1987.

1. Uvodne napomene

1.1. Serbokroatistika se ne može pohvaliti osobitim brojem djela sintetskog karaktera o književnom jeziku i njegovoj povijesti, ni onima koji imaju naučne ni onima koji imaju priručničke (udžbeničke) pretenzije. Spisak novijih radova objavljenih u našoj zemlji još je oskudan. Tu su, u stvari, knjiga Pavla Ivića *Srpski narod i njegov jezik* (1971)¹, njegov kraći pregled standardnojezičkih procesa kod Hrvata i Srba u drugoj polovini XIX vijeka objavljen u ljubljanskoj *Slavističnoj reviji* (1983)², cjelovitiji prikaz razvoja književnog jezika kod Srba od 1804. do 1878. godine (u koautorstvu sa Jovanom Kašićem) u 5. knjizi *Istorije srpskog naroda* (1981)³ i od 1878. do 1919. u 6. knjizi te *Istorije* (1983)⁴; više radova Ljudevita Jonkea⁵ i Zlatka Vincea o filološkim školama u Hrvatskoj, osobito obimna Vinceova knjiga *Putovima hrvatskoga književnog jezika* (1978)⁶, studija Dalibora Brozovića, pored njegovih drugih radova⁷, *Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti* u knjizi *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*⁸, te kraći pregled rad Radoslava Katičića *Nešto napomena o postanku složenoga suvremenog jezičnog standarda hrvatskoga ili srpskoga* (1974)⁹ i Radoja Simića i Branislava Ostojića *Geneza srpskohrvatskoga književnog jezika* u njihovom univerzitetskom udžbeniku o fonologiji sh. književnog jezika (1981)¹⁰. Time bi spisak sintetskih radova, pored onih koji obuhvataju kraći vremenski period¹¹, bio praktično i zaključen.

* Odnosi se na period 1975—1985. Rad je napisan u proljeće 1985. i saopšten na naučnom skupu »Lingvistika i lingvističke aktivnosti u Jugoslaviji« (Ilidža kod Sarajeva, 29—31. III 1985).

¹ Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Српска књижевна задруга (Ћоло LXIV, књ. 429), Београд, 191, 324 /са дијалектолошким картама/.

² Pavle Ivić, *Standardni jezik Srba i Hrvata u drugoj polovini devetnaestog veka*, *Slavistična revija*, Ljubljana, 1983, XXXI, 3, 221—235.

³ Павле Ивић и Јован Кашић: *О језику код Срба у раздобљу од 1804. до 1878. године*, *Историја српског народа*, Пета књига — Други том: Од првог ус-

je nacionalističko djelo, koje u pojedinim poglavljima nudi (oživljava) ende-haovsko-uredoslovne jezičke i političke ideje, primjerene novim »društvenim uvjetima«. Grubišić posebno »osvjetljava« književnojezičku situaciju u Bosni i Hercegovini, gdje jedino vidi srpsko nasilje nad hrvatskim jezikom i narodom, nasilje koje provodi ne samo vlast u novoj Jugoslaviji nego i lingvisti srpske nacionalnosti. Zbog svega toga, ova knjiga većim svojim dijelom ne bi ni zasluživala pažnju da je, na žalost, u inostranstvu ne uzimaju katkad ozbiljno i neki poznati lingvisti.

3. Radovi na njemačkom jeziku

3.1. Na njemačkom jeziku je objavljeno relativno dosta radova o sh/hs. standardu koji, bar djelimično, imaju sintetski karakter. Možemo ih podijeliti na dvije skupine: a) naučni radovi posvećeni razvoju standarda i današnjoj sociolingvističkoj situaciji u nas, i b) cjeloviti kraći pregledi, jezičke skice o sh/hs. standardnom jeziku.

3.2. U prvu skupinu — na jednoj strani — svrstavamo priloge naših lingvista: Radoja Simića o jezičkom korpusu Vuka Stef. Karadžića u berlinskom časopisu *Zeitschrift für Slawistik* za 1980.¹⁶ i Dalibora Brozovića o razvojnim etapama u formiranju hrvatskoga novoštokavskog standarda od 1750. do 1900. god. u minhenskom *Die Welt der Slaven*,¹⁷ o zaokretu u razvoju hrvatskog književnog jezika na prelazu iz 19. i 20. stoljeća u čas. *Zeitschrift für Slawistik* za 1984,¹⁸ te o sociolingvističkoj situaciji u jugoslovenskoj federaciji u *Wiener Slavistisches Jahrbuch* za 1983. godinu¹⁹. Brozović cjelovito prikazuje razvoj hrvatskog jezičnog standarda u okviru poznate njegove teorije o standardnom jeziku i varijantama²⁰, na široj komparativnoj osnovi. Osobito je značajan njegov rad u Bečkom godišnjaku, u kojem on izgleda napušta tezu o varijanti kao nacionalnom književnom jeziku sa funkcionalnog stanovišta, a uz hrvatsku i srpsku varijantu gotovo ravnopravno stavlja bosanskohercegovački i crnogorski standardnojezički izraz.

3.3. Na drugoj su strani radovi njemačkih slavista, Norberta Reitera i Christiane Reh. Reiter posmatra jezičke sporove na Balkanu uopšte kao izraz društvenih suprotnosti u *Zeitschrift für Balkanologie* za 1984. godinu²¹, a Chr. Reh je u Leipzigu 1982. godine odbranila doktorsku disertaciju o razvoju mo-

¹⁶ Radoje Simić, *Das literatursprachliche Korpus V. St. Karadžić*, *Zeitschrift für Slawistik*, Bd. 25, Heft 6, Berlin 1980, 823—829.

¹⁷ Dalibor Brozović, *Die Entwicklungsetappen bei der Bildung des kroatischen neuštokavischen Sprachstandards 1750—1900*, *Die Welt der Slaven*, Bd. XXI, Heft 2, 1976, 14—27.

¹⁸ Dalibor Brozović, *Der Richtungswandel in der Entwicklung der kroatischen Literatursprache an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert*, *Zeitschrift für Slawistik*, Bd. 29, Heft 6, Berlin, 1984, 892—903.

¹⁹ Dalibor Brozović, *Die soziolinguistische Situation in der jugoslawische Föderation*, *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, Bd. 29, 1983, 9—23.

²⁰ Up. napomene br. 7. i 8.

²¹ Norbert Reiter, *Sprachenstreit auf dem Balkan als Ausdruck gesellschaftlicher Gegensätze*, *Zeitschrift für Balkanologie*, Jahrgang XX, Heft 2, 1984, 172—191.

dernoga srpskohrvatskog književnog jezika u 19. i 20. stoljeću²². Na žalost, disertacija je još u rukopisu, izuzev jednoga njenog kraćeg dijela, koji je autorica objavila iste godine u Leipzigu pod nazivom *Neki aspekti u razvoju srpskohrvatskog književnog jezika u građanskoj Jugoslaviji*²³, iznijevši niz zapažanja o stanju u književnom jeziku između dvaju ratova, u razdoblju koje je kod nas nedovoljno proučeno i ocijenjeno.

3. 4. Na njemačkom jeziku iz ovoga perioda imamo i dvije cjelovite jezičke skice o sh/hs. jeziku. Prva je ambiciozan prikaz Haralda Haarmanna u knjizi *Sociologija i politika jezika Evrope* (1975)²⁴, a druga je enciklopedijska natuknica *Serbokroatische Sprache (Kroatoserbisch)* u »Mayerovom« leksikonu (1981), bez imena autora²⁵.

3. 4. 1. Haarmann na početku svoje skice određuje govornike srpskohrvatskog jezika i položaj toga jezika u jugoslovenskoj jezičkoj zajednici. Tako sh. jezikom govore Srbi (54,70%), Hrvati (30,20%), Bosanci (11,60%) i Crnogorci (3,40%). Pod pojmom »Bosnier« nije baš jasno šta se podrazumijeva, ali se to iz jedne od narednih rečenica u kojoj stoji da »25 000 Bosnier živi u evropskom dijelu Turske« nazire da je riječ o — Muslimanima, što iskače iz tzv. terminološke nepreciznosti i predstavlja recidiv prošlosti koji jedan savremeni priručnik ne bi trebalo da posjeduje.

3. 4. 2. I u vezi sa određivanjem položaja sh. jezika u Jugoslaviji prisutni su ostaci ranijeg shvatanja o sh. kao državnom jeziku, iako se to eksplicitno ne navodi. Uz to, Haarmann iznosi i neka vrlo zanimljiva »otkrića«. Tako govori o srpskom i o hrvatskom jeziku kao o »regionalnim jezičkim formama« koje su nastale još u početku turskog osvajanja i koje i danas postoje. A na samom kraju skice, u posljednjoj rečenici, konstatuje se da egzistiraju »srpska varijanta« i »hrvatska varijanta« sh. jezika. No, ta je konstatacija vezana samo za pisma, koja Haarmann mehanički polarizira: srpska se varijanta piše ćirilicom, a hrvatska latinicom.

3. 4. 3. Pored ovoga, evo još nekih jezičkih »poslastica« iz Haarmannove knjige: 1) Velika je zasluga Dositeja Obradovića što je »govorni srpskohrvatski razvio u književni«. 2) Već se na Bečkom književnom dogovoru prihvataju nazivi Serbokroatisch, bzw Kroatoserbisch. 3) Hrvati se na Bečkom dogovoru odriču pisanoga lokalnog dijalekta dubrovačkog. 4) Kajkavsko narječje čini prelaznu jezičku formu između slovenačkog i hrvatskog jezika. 5) Tor-

²² Christiane Reh, *Entwicklungsprobleme der modernen serbokroatischen Literatursprache im 19. und 20. Jahrhundert unter sprachpolitischem Aspekt*. Diss. A (Mansch.), Leipzig, 1982.

²³ Christiane Reh, *Einige Aspekte der Entwicklung der serbokroatischen Literatursprache im bürgerlichen Jugoslawien*, Linguistische Arbeitsberichte. Leipzig, 1982, H. 38, 47—56.

²⁴ Harald Haarmann, *Soziologie und Politik der Sprachen Europas*, München, 1975; v. Miloš Okuka, »Otkrića« Haralda Harmana, Oslobođenje, 31. X 1984, 10.

²⁵ Enciklopedijske natuknice nisu predmet ovoga rada.

²⁶ Kenneth E. Naylor, *Serbo-Croatian*, The Slavic Literary Languages, eds. A. M. Schenker and E. Stankiewicz, New Haven, 1980, str. 65—83.

lačko je narječje srpsko-bugarsko. 6) Srpski je žargon posebno bogat pozajmljenicama iz albanskog jezika, itd.

4. Radovi na engleskom jeziku

4.1. Mada ih nema velik broj, radovi na engleskom jeziku su posebno značajni ne samo zbog toga što neki od njih obuhvataju povijest sh/hs. jezika u cjelini nego i zbog toga što djela pisana na engleskom jeziku imaju znatnog uticaja na poimanje složenoga srpskohrvatskog jezičkog standarda uopšte.

4.2. Kao i na njemačkom jezičkom području, i ovdje nalazimo dva cjelovita pregledna djela o srpskohrvatskom jeziku iz 1980. godine (Kennetha E. Naylora²⁶ i Branka Franolice²⁷, v. niže) i nekoliko manjih problemskih članaka: Kennetha E. Naylora o razvoju hrvatskoga književnog jezika u Zborniku posvećenom Gojku Ružičiću (1975)²⁸, Jamesa W. Tollefsona o položaju sh. jezika u Jugoslaviji, jezičkoj politici i nacionalnim odnosima u SFRJ (1980)²⁹, Damira Kalogjera o srpskohrvatskom preskriptivizmu (1978)³⁰ i drugi³¹.

4.3. U kategoriju tih radova spada i ambiciozan pokušaj Rasia Dunatova da temeljito prikaže srpsko-hrvatske jezičke sporove i sociolingvističku situaciju u nas od 1967. do 1975. godine, njegov rad koji privlači pažnju čak i svojim naslovom — *Sociolingvistička analiza suvremene polemike oko književnog jezika ili književnih jezika Hrvata i Srba* (1978)³². Dunatov ovdje po-

²⁶ Branko Franolic, *A Short History of Literary Croatian*, Nouvelles Éditions Latines, Paris, 1980, 124.

²⁸ Kenneth E. Naylor, *The Search for a Croatian Literary Language in the 19th Century: Some Observations*, Xenia Slavica. Papers Pruesented to Gojko Ružičić an the Occasion of his Seventy-fifth Birthday, 2. February 1969. ed. Rado L. Lenček and Boris Unbegaun, Mouton, The Hague — Paris, 1975, 133—140.

²⁹ James W. Tollefson, *Language Policy and National Stability in Yugoslavia*, Canadian Slavonic Papers, V. XXII, N. 4, 1980, 506—517. (rezime na str. 557); i njegov rad *Language Policy and the Meanings of Diglossia*, Word, Vol. 34, № 1, 1983, 1—9.

³⁰ Damir Kalogjera, *On Serbo-Croatian Prescriptivism*, Folia Slavica, V. I, N. 3, 1978. (u zborniku: *Sociolinguistic Problems in Czechoslovakia, Hungary, Romania and Yugoslavia*, ed. W. R. Schmalstieg and T. F. Magner), 388—399.

³¹ Up. npr. Kenneth E. Naylor, *The Eastern Variant of Serbo Croatian as the Lingua Communis of Yugoslavia*, Folia Slavica, V. I, N. 3, 1978, 456—468. ili dijelom rad Petera Herritya, *The Problem of Lexical Variants in the Standard Language in Bosnia-Hercegovina*, Die Welt der Slaven, Jahrgang XXVII, N. F. VI, Heft 1, München 1982, 77—89. te Thomasa Butlera za stariji period, *The Language of Serbian and Croatian Medieval Tales*, Slavic Linguistics and Language Teaching, eds. Thomas F. Magner, Slavica Publishers, Cambridge, 1976, 240—248. Up. i komentirane bibliografske podatke o gramatikama i rječnicima »srpskog« i »hrvatskog« jezika u knjizi Edwarda Stankiewicza *Grammars and Dictionaries of the Slavic Languages from the Middle Ages up to 1850. An Annotated Bibliography*, Mouton, Berlin — New York — Amsterdam, 1984, 77—96. Up. takode: Thomas Butler, *Monumenta Serbokroatica: A Bilingual Anthology of Serbian and Croatian Texts from 12th to the 19th Century*, Michigan Slavic Publications, 6, Ann Arbor, Univ. of Michigan, 1980, XXIII, 482; te Elinor Murray Despalatović, *Ljudevit Gaj and Illyrian Movement*, New York — London, 1975, 271.

³² Rasio Dunatov, *A Sociolinguistic Analysis of the Recent Controversy Concerning the Croatian/Serbian Standard Language(s)*, American Contribution to the Eighth International Congress of Slavists. Ed. H. Birnbaum, Slavica Publishers, Columbus, Ohio, 1978, 256—268.

kušava odgovoriti na dva osnovna pitanja: a) govore li Hrvati i Srbi jednim jezikom?, i b) imaju li Hrvati i Srbi jedan standardni jezik ili dva? I dok je ovo prvo pitanje bespredmetno i postavljati, drugo ima opravdanja, ali na njega ni kod Dunatova nema eksplicitnog odgovora, nego se umjesto toga konstatira da jedan jezički idiom vrši ulogu standardnog jezika zavisno od sociolingvističkih funkcija koje on ispunjava za određenu grupu, »a ne od političkih ili ekonomskih, čak ni od čisto lingvističkih faktora«³³.

4.4. Posebno su, naravno, značajni pomenuti radovi Kennetha E. Naylora i Branka Franolice (Franolića). Prvi je pod nazivom *Serbo-Croatian* objavljen u knjizi *The Slavic Literary Languages* u New Havenu, koju je uredio Edward Stankiewicz³⁴, a drugi u vidu zasebne knjige u Parizu, pod nazivom *A Short History of Literary Croatian*³⁵. Ova su dva djela slična samo po tome što su napisana na najvećem svjetskom jeziku i što su se pojavila iste godine (1980), a sva im se ostala sličnost očituje u razlikama: Naylor govori o srpskohrvatskom jeziku kao cjelini, Franolic o hrvatskom književnom jeziku; Naylor svoje sudove temelji na različitim izvorima sa cjelokupne sh. jezičke teritorije, Franolic bira samo hrvatske izvore i selekcionira ih prema svojim kriterijima; Naylor rasuđuje uglavnom oprezno, Franolic govori pristrasno, kombinira i montira činjenice, itd.

Zašto onda o ovim djelima govorimo istovremeno? Upravo zato da bismo pokazali koliko jedan od dvojice autora (Naylor) u prvi plan stavlja jezičke, a drugi (Franolic) političke činjenice. I drugo, što se i u jednome i u drugome djelu nedopustivo malo govori o književnojezičkoj situaciji u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, a ako se štošta i govori, onda neke činjenice postaju dezinformacije, a neke i nacionalistički ispad. Ovaj se posljednji sud ne odnosi na Naylora, ali i kod njega nalazimo većih propusta i nedovoljnog poznavanja hrvatske jezičke baštine. Pored ostalog, on govori npr. samo o Srbima i Hrvatima kao korisnicima sh. jezika. Crnogorci i Muslimani se uopšte ne pominju, što je danas u najmanju ruku čudno. Istina, Naylor je donekle obazriv kad raspravlja o varijantama sh. jezika pa navodi i to da se možda može govoriti o više književnojezičkih realizacija nego što su hrvatska i srpska varijanta. Pri tom pominje Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru, te zaključuje da su u tim sociokulturnim sredinama već oformljeni standardi koji se u detaljima razlikuju od dvaju postojećih, srpskoga i hrvatskog (što je posljedicom jezičke konstelacije i lingvističkog pluralizma u novije vrijeme). To su, svakako, značajni pomaci u razumijevanju lingvističkih datosti u nas. I još nešto: Naylor vrlo slabo obrađuje poslijeratni period u razvoju sh. standardnog jezika, iako mu je namjera bila da ga opiše od njegova nastanka do 1967. godine.

³³ R. Dunatov, *op. cit.*, 268.

³⁴ O toj knjizi vidi kod Petera Rehdera, *Alexander M. Schenker, Edward Stankiewicz (Hrsg.): The Slavic Literary Languages: Formation and Development*. New Haven: Yale Concilium of International and Area Studie (Distributed by Slavica Publishers, Columbus, Ohio 1980. X, 287 S. (Yale Russian and East European Publications. 1.), Die Welt der Slaven, 1982/2, 435—440.

³⁵ Up. takode i: Branko Franolić, *La langue littéraire croate; aperçu historique*. Paris 1973; *Det Kroatiska Spraket*, Lund 1975.

Kod Branka Franolice je upravo suprotno: on svoju knjigu naziva istom riječju hrvatskog književnog jezika, ali sve periode u njoj praktično pretrčava da bi se posvetio novijem dobu, da bi »odslikao« jezičku situaciju u Jugoslaviji danas — jezičku politiku, jezičko planiranje, te (osobito) lingvističko-politički položaj Hrvata i Srba (ovih posljednjih samo u crno-bijeloj vizuri) u svemu tome. To su doista krupne ambicije jedne tako male knjige!

O tim ambicijama, (zlo)namjerama i »otkrićima« Branka Franolice već je bilo riječi u našoj nauci o jeziku. Milorad Radovanović je u *Zborniku za filologiju i lingvistiku* (XXVI/1, 1983)³⁶ izvršio detaljnu analizu njegove knjige i, pored mnogih činjenica koje je opovrgao, naveo je i niz neistina i insinuacija »o savremenim zbivanjima i o stanju u SFRJ u domenima politike, društva, ekonomike, kulture i jezika«³⁷. Pored onoga što Radovanović iznosi, za nas je osobito upadljivo iskrivljavanje književnojezičke situacije u Bosni i Hercegovini. Tako Franolic (1) čitavu alhamijado tradiciju proglašava hrvatskom, čime se sugerše i to da je »celokupna literatura bosanskohercegovačkih Muslimana hrvatska, što je upravo daleko od istine, a na ocigled čitaocu, nepoznavanje stvari i nacionalistički ispad *par excellence*«³⁸; (2) u priču o zajedničkom rječniku književnog jezika Bosnu i Hercegovinu upliće tako što se i ona odriče zajedništva (Novosadskog dogovora); (3) silne dokumente o književnojezičkoj politici u SR Bosni i Hercegovini te nastojanje cijele bosanskohercegovačke javnosti da se sačuva zajedništvo (da se ne dozvole separatistička i unitaristička djelovanja na tom tlu) Franolic gotovo prešućuje; (4) od 1945. do 1963. po njemu se u Bosni i Hercegovini leksika oficijelno srbizira, a hrvatski se termini na radiju, televiziji, u školi i administraciji policijski progone; (5) bosanski su Muslimani posebna nacionalnost tek od 1967. godine (a hercegovački?), itd.

Tako to izgleda u knjizi *A Short History of Literary Croatian* Branka Franolice, koja je upravo najviše štete nanijela samim Hrvatima, a osobito bosanskohercegovačkoj sredini³⁹. Na žalost, za mnoge navode Franolic uzima domaće potvrde, naša nesuglasja, pa su oni dijelom i njihov eho. On to radi upravo u vrijeme kad su u nas pojačana nastojanja na cijelom sh. jezičkom terenu da se stvari prosuđuju mirno, razumski i naučno — kad su evidentni doprinosi svih sociokulturnih sredina srpskohrvatskom jezičkom zajedništvu⁴⁰.

³⁶ Milorad Radovanović, *Branko Franolic: A Short History of Literary Croatian*. — *Nouvelles Editions Latines, Paris, 1980, 7—124*, Зборник за филологију и лингвистику, XXVI/1, Матица српска, Нови Сад, 1983, 206—212.

³⁷ M. Radovanović, *op. cit.*, 210.

³⁸ M. Radovanović, *op. cit.*, 207.

³⁹ Up. Miloš Okuka, *Eho naših nesuglasja*, Oslobođenje, Sarajevo, 21. XI 1984, str. 9.

⁴⁰ Miloš Okuka, *Jezička politika i vidovi njenog ispoljavanja u nas*, Jezik i nacionalni odnosi, Sveske, god. II. br. 5—6, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa Marksističkog studijskog centra CK SKBiH »Veljko Vlahović«, Sarajevo, 1984, 133—137.

5. Radovi na ruskom jeziku

5.1. Ruska je serbokroatistika jako razvijena. U najnovijoj istoriji nje-
noj najviše zasluga u tome imaju slavisti N. I. Tolstoj, V. P. Gudkov, P. A.
Dmitrijev i G. I. Safronov. Oni su, pored mnogih drugih, dali veliki dopri-
nos našoj nauci o jeziku i u svojoj naučnoj i nastavnoj djelatnosti nastoje da
ruskog čitaoca detaljno i nepristrasno obavijeste o našoj složenoj književno-
jezičkoj situaciji. I za razliku od nekih djela na većim svjetskim jezicima, koje
smo ovdje već pominjali, u njihovim se radovima ne može naći prešućivanja
činjenica, jednostranosti, dezinformacija i sl. Ako se pak u detaljima i ne slo-
žimo sa njima, moramo i tada priznati da se nikad ne iznevjeri naučni pris-
tup materiji i nastojanje da se ona prezentira na osnovu najnovijih saznanja
u jezičkoj teoriji i u serbokroatistici i slavistici uopšte.

5.2. Pored drugih doprinosa serbokroatistici, ovi su autori u posljed-
njem desetljeću dali i nekoliko vrijednih i objektivnih sintetskih djela o srp-
skohrvatskom književnom jeziku rukovođeni i potrebama nastave srpskohr-
vatskog jezika u SSSR-u i vlastitog naučnog interesovanja i senzibiliteta.

5.3. Godine 1975. u izdanju Lenjingradskog univerziteta štampana je
knjiga pod naslovom *Iz istorije rusko-jugoslovenskih književnih i naučnih
veza* P. A. Dmitrijeva i G. I. Safronova⁴¹. Prvi dio ove knjige — *Vuk Karadžić,
stvaralac srpskohrvatskog književnog jezika* (7—112) predstavlja jednu od pr-
vih uspješnih sinteza onoga što je do tada kazano o Vukovoj borbi za naš
književni jezik. Vukova je djelatnost smještena i ocijenjena u sveukupnosti
srpsko-hrvatskih književnojezičkih odnosa, osvijetljeni su književnojezički
proces i prije i poslije Vukova književnoga i kulturnog rada, a jedno pog-
lavlje u tom dijelu nosi i naslov *Putevi razvitka srpskohrvatskog književnog
jezika u XX stoljeću* (str. 113—168). Iako nepotpuna, to je jedna od skica sin-
tetskog prikaza najnovije povijesti književnog jezika Srba, Hrvata, Crnogo-
raca i Muslimana, koja može poslužiti obrascem za cjelovitiji i savremeni pri-
kaz književnojezičkih zbivanja u XX stoljeću. U cjelini gledano, treba se slo-
žiti sa ocjenom Aleksandra Mladenovića da je ovo djelo lenjingradskih pro-
fesora slavistike »koristan i značajan prilog poznavanju razvitka našeg knji-
ževnog jezika«. ⁴²

Svoja dugogodišnja istraživanja Vukova rada i naše književnojezičke
povijesti Dmitrijev i Safronov uopštiti su god. 1984. u priručnik za slaviste Le-
njinogradskog univerziteta pod naslovom *Вук С. Караджич и его реформа
сербохорватского/хорватскосербского литературного языка*.⁴³ To je knjiga

⁴¹ П. А. Дмитриев, Г. И. Сафронов, *Из истории русско-югославянских ли-
тературных и научных связей*. — Ленинград (Издательство Ленинградского
университета), 1975, стр. 200.

⁴² Александар Младеновић, *Значајан прилог историји српскохрватског
књижевног језика*, Зборник за филологију и лингвистику, XIX/1, Матица срп-
ска, Нови Сад, 1976, 266.

⁴³ П. А. Дмитриев, Г. И. Сафронов, *Вук С. Караджич и его реформа сер-
бохорватского/хорватскосербского литературного языка*, Ленинградский уни-
верситет, Ленинград, 1984.

koja uspješno valorizira Vukovu reformatorsku djelatnost, a posebno njegov prevod *Novog zavjeta* kao obrasca modernog književnojezičkog izraza. Ovim će autorima pripasti trajna zasluga u ruskoj serbokroatistici i slavistici u prezentiranju monumentalnog Vukova djela.

5.4. Godine 1976, u sklopu opšteg projekta *Slovenski jezici* u knjizi *Славянские языки*, koju je izdao Moskovski univerzitet, V. P. Gudkov daje jezičku skicu o srpskohrvatskom jeziku⁴⁴. To su, u stvari, informacije koje su potrebne u univerzitetskoj nastavi pojedinih slovenskih jezika, uporedne gramatike slovenskih jezika i uvoda u slovensku filologiju, a sastoje se, prema propozicijama projekta, od jezgrovitog pregleda istorije standarda i njegove gramatičke strukture.

5.4.1. Ono što je za nas ovdje zanimljivo jesu dvije činjenice: (a) kako se određuje standardni sh/hs. jezik uopšte i (b) ko su njegovi govornici. U vezi s prvom, Gudkov ima u vidu novija saznanja u našoj standardologiji, ali ipak ne ide do kraja u eksplikaciji teorija o našem standardnom jeziku, odnosno u navođenju svih književnojezičkih realizacija. On naime konstatuje da sh. književni jezik funkcionira u dvjema karakterističnim varijantama, u srpskoj (»koja se još naziva i istočnom ili beogradskom«) i hrvatskoj (»zapadnoj ili zagrebačkoj«). Pored toga, Gudkov priznaje da postoje i »pobočne« i »prelazne« realizacije književnog jezika, ali se ne izjašnjava o kojima se to radi. Ovo su svakako pomaci u teoriji o našim književnojezičkim realizacijama u ruskoj serbokroatistici. Nije ipak jasno zašto se nisu pomenuli crnogorski i bosanskohercegovački standardnojezički izrazi, ili ih je autor pod pojmom »pobočnih« i »prelaznih« realizacija podrazumijevao.

5.4.2. Drugu činjenicu koju ističemo jeste pominjanje govornika sh/hs. jezika. Ovo možda i ne bi bilo značajno pomena da nemamo loša iskustva sa mnogim djelima i autorima na nekim drugim svjetskim jezicima (up. i t. 4.4.). Radi se naime o tome da u njima nailazimo i na konstatacije da je sh. književni jezik svojinom samo Hrvata i Srba. Ostale se nacije često samo uzgred pomenu ili se nikako ne pomenu. U ruskoj serbokroatistici to nije slučaj. Tako je i ovdje kod V. P. Gudkova. On odmah na početku svoje skice konstatuje da je sh. jezik nacionalni (u skladu sa ruskom školom o standardnom jeziku) jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca (navodeći naporedo oba dvočlana naziva — srpskohrvatski i hrvatskosrpski). Iza toga slijedi rečenica u kojoj se kaže da je sh. jezik i maternji jezik Muslimana, koji su se do nedavno popisivali kao »neopredijeljeni Jugosloveni«. To se sve razrješava jednom fusnotom, u kojoj stoji da je po popisu iz 1971. godine bilo 1 700 000 Muslimana, uglavnom stanovnika Bosne i Hercegovine. Oni su tokom turske vladavine primili islam i tokom povijesti razvili svoje etničke osobenosti koje su ih dovele do toga da budu priznati kao posebna, odjelita nacija. Uz to se navodi i to da se Muslimani u sovjetskoj literaturi nazivaju i bosancima ili bošnjacima, što je, zaključuje Gudkov, prevaziđeno, zastarjelo i ne odgovara njihovom davnaš-

⁴⁴ В. П. Гудков, *Сербохорватский язык*, »Славянские языки«, ред. Л. Г. Широковой и В. П. Гудкова, Москва, 1977, стр. 259—288.

njem statusu u okviru jugoslovenske jezičke zajednice. Ovo su činjenice koje rijetko možemo naći u tzv. kraćim sintetskim pregledima o sh/hs. standardnom jeziku.

5.4.3. Takođe je značajno kako Gudkov situira sh. jezik u jugoslovenskoj jezičkoj zajednici. Za razliku od nekih napisa na Zapadu, u kojima se sh. jezik (preciznije, njegova istočna varijanta)⁴⁵ proglašava nekim opštim (čak i državnim) jezikom u Jugoslaviji, Gudkov navodi samo to da sh. jezikom »vladaju« i mnogi Slovenci, Makedonci i predstavnici narodnosti koji žive na teritoriji SFRJ.

5.4.4. Poželjno bi bilo da ovakvih sintetskih pregleda o našem standardnom jeziku bude što više ne samo na ruskom jeziku nego i na drugim stranim jezicima, pa i kod nas — na sh. jeziku.⁴⁶

5.5. U sklopu sintetskih radova ruskih serbokroatista posebno mjesto zauzimaju naučna istraživanja povijesti književnog jezika kod Srba moskovskog slaviste Nikite Iljiča Tolstoja, koji je u periodu koji prikazujemo objavio tri i veće studije: *Литературный язык в сербов в XVII в. (до 1780. г.)* (1979)⁴⁷, *Литературный язык в сербов в конце XVIII — начале XIX века* (1978)⁴⁸ i *К историко-культурной характеристике «славяно-сербского» литературного языка* (1977).⁴⁹ Sve tri studije čine, u stvari, jednu cjelinu i pružaju uvid u veći dio istorije književnog jezika kod Srba. One su u nas već naučno ocijenjene. Tako Aleksandar Mladenović, pored ostalog, kaže i sljedeće: »Ovim raspravama opisana je i u najvećoj meri objašnjena književnojezička situacija kod Srba, u XVIII veku i u prvoj četvrtini XIX stoleća, tako da je njima zaokrugljena jedna celina, odnosno napravljena je jedna uspešna sinteza. Tolstoj se ovde, naravno, služio najnovijim radovima iz ove oblasti raznih proučavalaca (a i svojim), ali je kroz sve tri studije prisutno autorovo stalno nastojanje da pojave objašnjava naučno, argumentovano i objektivno. U ovome je Tolstoj nesumnjivo uspeo. Njegovo permanentno pozivanje na književnoistorijske prilike i pravce u raznim periodima, ima svoje duboko opravdanje u

⁴⁵ Up. kod Franolice, str. 86. ili kod K. E. Naylor, napomena br. 31.

⁴⁶ Милош Окука, *Објективан приступ*, Ослобођење, 7. XI 1984, стр. 9. В. П. Гудков је аутор и енциклопедијске натукнице о српскохрватском језику у: *Большая советская энциклопедия, III издание*, Москва, 1970—1978, в. код И. Клајна.

⁴⁷ Н. И. Толстој, *Литературный язык сербов в XVIII в. (до 1780 г.)* — Славянское и балканское языковедение. История литературных языков и письменность, Москва (Академия наук СССР. Институт славяноведения и балканистики), 1979, 154—197.

⁴⁸ Н. И. Толстој, *Литературный язык у сербов в конце XVII — начале XIX века*. — *Национальное возрождение и формирование славянских литературных языков*, Москва (Академия наук СССР. Институт славяноведения и балканистики. Научный совет по комплексным проблемам славяноведения и балканистики), 1978, 269—328.

⁴⁹ Н. И. Толстој, *К историко-культурной характеристике «славяно-сербского» литературного языка*. — *Формирование национальных культур в странах Центральной и Юго-Восточной Европы*, Москва (Академия наук СССР. Институт славяноведения и балканистики. Научный совет по комплексным проблемам славяноведения и балканистики), 1977, 267—281.

poznatoj činjenici da je razvitak jednog književnog jezika u tesnoj vezi sa evolucijom odgovarajuće književnosti. Tolstoju će, u istoriji srpske nauke o jeziku, pripasti zasluga što je prvi dosta detaljno obratio pažnju na jezik raznih književnih žanrova koji u većini slučajeva, ali ne i uvek, uslovljavaju tip jezika kojim će biti pisani. Naravno, tu se ne može zaobilaziti i namena jednoga dela (različite sadržine i različite literarne vrste) odgovarajućoj čitalačkoj ili slušalačkoj publici. Tolstoj se vrlo znalački probijao kroz sve književne vrste štampane produkcije epohe koju je ovde obradio. Umeo je da nađe pravu karakteristiku jezika i onih dela koja čekaju da tek budu filološki ispitana. Pokazao je sposobnost vrlo umešnog povezivanja sličnih činjenica nastalih u različito vreme. Isto tako nije zatajio ni kada je trebalo videti ne samo istorijsku neminovnost u stvaranju slavenosrpskog tipa književnog jezika već i kada je trebalo uočiti određen kontinuitet u razvoju srpskog književnog jezika XVIII i početka XIX veka, njegove veze kako sa prethodnim epohama tako i sa onom koja sledi. Sve je to omogućilo Tolstoju da s maksimalnom naučnošću »smesti« srpski književni jezik u vreme koje je razmatrao, da ga osvetli u punoj meri i da nam ga uspešno prikaže i objasni. Ove njegove studije svojom naučnom težinom i trajnom nezaobilaznošću imaju veliki značaj za proučavanje istorije srpskog književnog jezika. S jedne strane, one predstavljaju trenutni krajnji domet i nivo do kojeg se došlo u pomenutom proučavanju — i to viđeno očima jednog odličnog znalca. S druge strane, Tolstojeve studije biće dragocene svim budućim istraživačima istorije srpskog literarnog jezika: one će pomagati njima da se lakše snađu u dosta složenoj književnojezičkoj situaciji predvukovskog i vukovskog perioda a istovremeno će predstavljati siguran putokaz u kojim pravcima treba preduzimati nova proučavanja.⁵⁰⁾

5. 6. U istom zborniku *Славянское и балканское языкознание*, koji nosi naziv *Istorija književnih jezika i pismenost* (1979), gdje Tolstoj objavljuje svoj rad o književnom jeziku kod Srba u XVIII stoljeću, i V. P. Gudkov ima kraći sintetičan prilog o borbi koncepcija »slavenskoga« i »prostoga« jezika u istoriji književnog jezika kod Srba komplementaran Tolstojevljevim radovima⁵¹, a Bugarin Konstantin Popov u sofijskom čas. *Балканско Езикознание* (1977) pokušava da u kraćim potezima odslika sličnosti i razlike u formiranju balkanskih književnih jezika — bugarskog i srpskog⁵², pri čemu se akcenat stavlja na bugarski književni jezik, a književnojezički procesi kod Srba služe mu samo za potkrepu određenih koncepcija o književnom jeziku u čijoj je osnovi folklorni koine.

⁵⁰ Александар Младеновић, *Нови радови Н. И. Толстоја из историје књижевног језика код Срба*, Зборник за филологију и лингвистику, XXIII/1. Матица српска, Нови Сад, 1980, 228—229.

⁵¹ В. П. Гудков, *Борба концепций «славенского» и «простого» языка в истории литературного языка у сербов*, *Славянское и балканское языкознание*, Москва, 1979, 189—210.

⁵² Константин Попов, *Общность и различия в становлении балканских литературных языков — болгарского и сербского*, *Балканско езикознание*, XX/3, Българска академия на науките, София, 1977, 5—11.

5.7. U krugu sintetskih radova o našem standardnom jeziku objavljenih na ruskom jeziku posebno treba izdvojiti pregnantan i instruktivan pregled glavnih književnojezičkih procesa i problema na našem tlu iz pera domaćeg autora, poznatog sociolingviste Milorada Radovanovića. U zborniku *Формирование славянских литературных языков: теоретические проблемы*⁵³ Radovanović daje jedan osvrt na današnji status srpskohrvatskog književnog jezika u Jugoslaviji u skladu sa savremenom teorijom o standardu u višenacionalnoj sredini i ukazuje na glavne teorijske probleme u njegovu izučavanju. Šteta je, međutim, što prevodilac srpskohrvatske verzije nije bolje poznao samu materiju i preciznije određivao ne samo terminološke nego i sadržajne nijanse.

6. Radovi na drugim slovenskim jezicima

6.1. Na drugim slovenskim jezicima u ovom periodu nalazimo malo sintetskih radova o našem književnom jeziku i sociolingvističkoj situaciji u Jugoslaviji. Jedino se tu izdvaja poljska serbokroatistika, koja je poput ruske takođe razvijena. Pored zanimljiva rada Kazimierza Feleszka o jezičkoj normi i toleranciji (na primjeru Jugoslavije), objavljenog u časopisu *Język polski* (1976)⁵⁴, Barbara Oczkova je objavila i cjelovitu istoriju srpskohrvatskog jezika u vidu skriptata (1983)⁵⁵, namijenjenu studentima serbokroatistike i slavistike uopšte u Poljskoj. Ova skripta, međutim, dijelom prevazilaze svoju namjenu i nameću određena pitanja i teorijske i praktične naravi.

U nas se, naime, nerijetko pod pojmom »istorija jezika« podrazumijeva sve — i istorijska gramatika, i istorija pismenosti, i istorija standarda. Tako su uglavnom i pisane dosadašnje naše istorije (A. Belić, I. Popović, J. Vuković). Oczkova, međutim, strogo luči »istoriju jezika« od »istorijske gramatike«. Za nju je istorija jezika naučna disciplina između lingvistike i istorije literature i kulture. Ovaj je teorijski koncept, bez sumnje, prihvatljiviji od prvoga. No unutar takvog pristupa potrebno je razlikovati istoriju literarnog (književnog) jezika od istorije standarda. Oczkova tu distinkciju ne pravi, pa njen istorijski pregled obuhvata cijelo razdoblje od početaka pismenosti (i ranije) do naših dana (tačnije, do 1960. godine), što se, naravno, može pokriti namjenom djela (udžbenika).

U tom sveobuhvatu Oczkova se izvanredno snalazila, ali nalazimo i određenih propusta i manjkavosti. Evo nekih: 1) Predmigraciona jezička slika našeg terena mnogo je složenija nego što je prikazana. 2) Kao redakcija crkvenoslavenskog jezika pominju se samo hrvatska i srpska a ne i neutralizirane forme (npr. bosanska). 3) U prikazu književnojezičke situacije XIX i XX

⁵³ М. Радованович, *Проблемы изучения славянских литературных языков в славянских странах: сербохорватский язык*, *Формирование славянских литературных языков: теоретические проблемы*, Сборник обзоров, Москва 1983, 218—229.

⁵⁴ Kazimierz Feleszko, *Norma językowa a tolerancja językowa (czyli jak to godzą w Jugosławii)*, *Język polski*, Roczn. LVI, 1976, 132—138.

⁵⁵ Barbara Oczkova, *Zarys historii języka serbsko-chorwackiego*, Uniwersytet Jagielloński, Skrypty uczelniane Nr 458, Krakow, 1983, 152.

stoljeća zanemarena je Bosna i Hercegovina. 4) U prikazu varijantskih odnosa donekle je nasjedeno tezi o njihovoj strogoj polarizaciji. Tako su se, na primjer, u spisku opozicija na relaciji srbizmi — kroatizmi našli i sljedeći parovi: mleko — mljeko, filozofija — filozofija, odsustvo — odsutnost, ispraviti — otproviti, osvetiti — posvetiti, otpozdraviti — odzdraviti itd.⁵⁶

U cjelini gledano, međutim, skripta Barbare Oczkove pisana su sa velikim poznavanjem naše povijesti i književnojezičkih odnosa, sa znalačkim odabirom relevantnih činjenica iz te oblasti potrebnih stranom slavisti. Bilo bi zaista dobro kad bi Oczkova popunila određene praznine i izvjesne podatke dovela u nove odnose, te od skriptata napravila pravi udžbenik. Bilo bi to dobro ne samo za studente serbokroatistike u Poljskoj nego i za slavistiku uopšte. Ovo ne samo zbog toga što se već u skriptama nalazi siguran obrazac, prihvatljiv pristup i način interpretiranja književnoistorijskih i kulturoloških činjenica nego i zato što ni kod nas ne postoji, na žalost, cjeloviti moderni udžbenik istorije srpskohrvatskog jezika — i što ga još nema na vidiku.

7. Umjesto zaključka

7.1. U serbokroatistici postoje krupna nesuglasja o prirodi standardnog srpskohrvatskog jezika, o broju varijanata i njihovu odnosu, te o položaju pojedinih sociokulturnih sredina unutar srpskohrvatske jezičke zajednice, što je proizvodom divergentnog razvoja našeg društva i standardnog jezika, decentralizirane jezičke politike i odsustva zajedničkog planiranja jezika na nivou cjelokupne srpskohrvatske jezičke teritorije⁵⁷. Ta nesuglasja Josip Baotić uspješno uopštava na sljedeći način:

a) srpskohrvatski standardni jezik jeste jedan jezik u kome se bogatstvo varijacijskih vrijednosti može i treba interpretirati samo kao stilistički potencijal i izvor za obogaćivanje standardnog jezika putem semantičke diferencijacije sinonima;

b) srpskohrvatski standardni jezik jeste jedan jezik samo na nivou sistema kao apstrakcije, a praktički se ostvaruje u vidu dviju varijanata koje imaju sve odlike standardnog jezika svaka za sebe;

c) srpskohrvatski standardni jezik jeste jedan jezik sa razvijenom sinonimijom kao obilježjem jezičkih izraza pojedinih sociokulturnih zajednica, koja zbog toga mora imati mjesto u zajedničkoj standardnojezičkoj normi⁵⁸. S tim u vezi je i jezičkopolitičko ispoljavanje, čiji se raspon kreće od jezičke tolerancije, preko unifikacije i separatizacije (iz čega su nastajali jezički nacionalizam i šovinizam), do decentralizacije i deetatzacije⁵⁹.

⁵⁶ B. Oczkova, *op. cit.*, 147—148.

⁵⁷ Јосип Баотић, *Стандардни српскохрватски језик, норма и варијанте*, Књижевни језик, 13/3, Сарајево, 1984, 120.

⁵⁸ Dubravko Škiljan, *Što može naša lingvistika?*, Naše teme, XXVI, 5, Zagreb, 1982, 805—812; Miloš Okuka, *Jezička politika i vidovi njenog ispoljavanja u nas*, *op. cit.*, (takode u: Književni jezik, 13/3, Sarajevo, 1984, 152—157).

⁵⁹ М. Окука, *Језичка политика...*, Књижевни језик, 13/3, Сарајево, 1984, 155.

7. 2. Sve ovo nalazi svojega odjeka posebno u inostranstvu, u sintetskim napisima o našem jeziku, katkada pojedini procesi i shvatanja i u drastičnoj formi, začinjani recidivima prošlosti i ostacima stare građanske svijesti. Uopšteno se može reći da su svoj eho ponajviše dobile teorije označene ovdje pod a) i pod b), sa svim obilježjima i sadržajima koji ih prate (unitarizam, jezički ras-kol, nacionalizam i dr.), u tzv. preglednim člancima (ili knjigama) i sa naučnim i sa udžbeničkim pretenzijama (da zasad ostavimo po strani radove naučnog karaktera naših i stranih lingvista koji su posvećeni nekom kraćem vremenskom razdoblju u povijesti jezika), katkada sa neadekvatnim ili jednostranim prikazom naših složenih književnojezičkih odnosa, a katkad i sa svojevrsnim »naučnim« otkrićima koja poprimaju i oblike jezičkih »poslastica« i lingvističkog trilera (npr. kod Grubišića, Haarmanna, Franolice i nekih drugih). Stidljivo i u ne sasvim jasnoj formi dijelom je recipirana i teorija označena pod c), uglavnom sa priznavanjem konjunktivne norme, ali ipak više u naznakama, tj. bez činjenične potkrepe (npr. kod Naylora, Gudkova, Oczkowe i još nekih), da bi u krajnjoj istanci svoj opis opet dobile dvije varijante i književnojezički procesi u Hrvatskoj i Srbiji (sa marginalnim osvrtom na stanje u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori). Ovakvi su radovi, i pored toga, za nas i najobjektivniji i najprihvatljiviji. Oni uglavnom odražavaju stanje duha u našoj lingvističkoj teoriji i praksi, pa sve zamjerke koje im upućujemo imaju i svoj bumerang (vraćaju se na domaću adresu). Od stranih serbokroatista i ne možemo očekivati neka kapitalna djela o našem standardnom jeziku i njegovoj povijesti, udžbenike sa kojima bismo u cijelosti bili zadovoljni, ako nas ne postoji više takvih djela koja su i opšteprihvaćena i naučno verificirana, ako nemamo jedinstvenih (ili bar donekle ujednačenih) shvatanja prirode standardnoga srpskohrvatskog jezika, ako nemamo jedinstvenu, naučno fundiranu i praktično razrađenu jezičku politiku i zajedničko planiranje jezika, predviđanje i usmjeravanje jezičkog razvoja i/ili upotrebe jezika. A sve to, i pored vidnih kretanja i pomaka u tom pravcu, još čeka neka bolja vremena.

SYNTHETIC PAPERS ON SERBOCROATIAN STANDARD LANGUAGE PUBLISHED ABROAD DURING THE LAST DECADE

Summary

In his paper the author gives a survey of published papers on Serbocroatian standard language which are published abroad in Serbocroat, German, English, Russian and Polish during the last decade, according to the theories on our standard language and its variants.